

Võsa minevik, tänapäev ja tulevik

Ülo Niinemets

Võsa on metsa eelkäija. Ta on tihe põõsastik, mis hakkab meie kliimas peatselt sirguma pea igale poole, kus inimtegevus lakkab. Rohumaad, põllud, kraaviperved. Võsa asendab kiiresti ka langetatud metsa. Võsa tuleb justkui ei kusagilt, aga järsku on ta olemas. Tihe, läbitungimatu risti-rästi okste tihnik.

Võsa peetakse tihti korralageduse ja minnalaskmise märgiks. Parem madal muru, laiuv heinamaa ja korrastatud puupõld. Kui võsa kord juba võimust võtab, on tast jagusaamine raske. Vahur Afanasjevi romaani «Serafima ja Bogdan» põhjal valminud Tartu Uue Teatri vabaõhulavastus «Serafima+Bogdan» toimub Kolkjal Peipsi ääres kõrges pajuvõsas. Võsa ise on sümbol, mis mängib näidendis asendamatu tegelasena kaasa – pimedas sünges tegevuspaigana, aga vajadusel ka õngeridvana. Üks näidendi peategelastest, miilitsa piirkonnavolinik Raimond Uusküla ütleb: «Võsa rahustab. Selles pole midagi maalilist ega majesteetlikku. See on lihtsalt võsa [...] Visa võsa, mis hoiab kümne küünega kinni kehakesest maast, et see vette ei volaks. [...] See võsa on nagu meie, eestlased. Umbrohi, mis ei kao. Hävita palju tahad. [...] Kui palju on seda võsa raadatud ja maha võetud ja tallatud, aga me tõuseme jälle. Sa võid meid üles künda ja teha siia oma sibulapeenrad [...], aga kui sa selja pöörad, siis on su peenrad umbrohtu täis ja siis on juba võsa peal. See on meie, eestlaste vägi.»

Sõnad «võsa» (ka sõnatüvi võsu) ja «paju» on väga vanad läänemeresoome päritolu sõnad.

Võsa, nii nagu me seda tavaliselt ette kujutame, koosneb põhiliselt erinevatest pajudest. Me oleme pajuvõsaga aastatuhandeid koos kasvanud. Sõnad «võsa» (ka sõnatüvi võsu) ja «paju» on väga vanad läänemeresoome päritolu sõnad. Meil kasvab kakskümmend liiki pajusid, mis võivad omavahel pea vabalt ristuda. Nii on pajud väga mitmekesised, erinevat värvi okste ja eri suuruse ja kujuga lehtedega. Ka asjatundjail, keda meil Eestis on mõni üksik, on tihti raske öelda, kes on konkreetse paju isa ja ema. Leidub ka kolmeliigilisi hübriide, kus kahe liigi hübriid ristub veel kolmanda liigiga või hübriidid ristuvad omavahel. Teinekord on ainult DNA-analüüsi teel võimalik paju päritolu määrata.

Pajudel on väga väikesed tuule teel levivad seemned ning isegi kui ühtegi paju silmapiiril pole, hakkab võsa kasvama söötis maal justkui «mitte millestki». Pajud sirguvad väga kiiresti, mõned liigid suisa meeter-kaks ja enam aastas. Kui paju tüvi maha lõigata, ajab ta kannuosast hulgaliselt pikki peeneid harunemata võrseid. Eriti pikad võrsed on vitspajul, mille nimi osutab sellele, et

valgustuseel ajal sobis ta suurepäraselt ihunuhtluseks. Küllap ka sõna «urvaplaaster» vihjab pajuokstele. Vitspaju teine rahvapärane nimi on korvipaju, kuna just seda pajuliiki kasutati korvide punumiseks. Kevadel, kui pajukoor oli lahti, tehti sõrmejämestest okstest pajupilli ja kraabiti koore alt magusat pajumähka. Vanaisaga tegime nii pajuvitstest korve, meisterdasime vilepille ja proovisime pajumähka. Valu leevendava ravimtaimena oli pajukoor tuntud vanade sumerlaste ja egiptlaste seas juba enam kui 3500 aastat tagasi. Hiljem hakati pajukoort kasutama ka palavikualandajana ning 1820ndatel leiti, et palavikku alandab pajukoores olev alkaloid salitsiin. Sellele järgnes aspiriini, atsetüülsalitsüülhappe sünteesimine 1897. aastal.

Ökosüsteemi poolt inimesele pakutavate hüvede mõõduks kasutatakse mõistet «ökosüsteemi teenused». Milliseid teenuseid pakuvad pajud? Puukujuliste pajude, remmelgate, puitu kasutatakse kütteks ja vähesel määral ka tarbeesemete, näiteks mööbli tootmiseks. Samuti on remmelgad kiirekasvuliste puudena tähtsal kohal haljastuses. Pajuvõsale aga õiget rakendust justkui pole, valitseb arvamus, et «teenust» pajuvõsa ei paku. Maastike «korrastamiseks» võetakse esimese asjana maha pajuvõsa.

Paljude kergliiklusteede servad on täiesti lagedad, tuulele, päikesele ja maanteelt tulevale saastele avatud. Juba paari meetri kõrgune võsa annab lõõskava päikese eest varju, kaitseb tuule eest ja võtab kinni 80–90 protsenti maanteelt tulevast saastest, pakkudes seega hulgaliselt ökosüsteemi hüvesid. Paju on putuktolmleja ja üks esimesi meetaimi kevadel, samuti pakuvad tihedad pajutihnikud lindudele pesitsuspaiku. Putuktolmleja taimena ei ole paju õietolm ka eriti lenduv, mistõttu paju panus õietolmuallergiasse on väike. Seda erinevalt tuultolmlejatest kasest, lepast või männist, mis sageli põhjustavad allergilisi vaevusi kevadkuudel. Kiirekasvulisena on pajuvõsal ka see eelis, et käegakatsutavat tulemust on teeäärte hekistamisel võimalik näha mõne aastaga, samas kui analoogseid ökosüsteemihüvesid pakkuva tamme- või pärnaallee rajamiseks kulub inimõlv või enam. Laseme võsal teede ääres kasvada!

Energiavõsa võimalikku kasutamist on varasemalt palju uuritud, kuid seni peetud kalliks «koristada». Uued tuuled bioenergias tõstavad pajuvõsa ilmselt uuesti parnassile.

Võsal on ka suur potentsiaal bioenergia kontekstis. Bioenergia ökoloogilise jalajälje kohta on kujunemas uus arusaam. Kui ajada ahju suuri aeglasekasvulisi metsapuid, nagu meie enamlevinud metsaliigid kask, kuusk, mänd, siis globaalsete kliimamuutuste seisukohalt ei ole tegemist kliimanetraalse kütusega. Metsa taastumine võtab lihtsalt liiga kaua aega, vähemalt 50–100 aastat. Selle aja jooksul jõuab aga õhu CO₂ kontsentratsioon muudkui tõusta ja

TEADLASE PILGUGA

kliima soojeneda, sest maharaiutud mets ei seo enam endisel määral süsinikku. Seega 50–100 aasta mastaabis ei ole vahet, kas põletada suuri puid või fossiilseid kütuseid. Kiirekasvulist tihedat pajuvõsa seevastu võib lõigata iga 2–4 aasta tagant ning seetõttu on kliimamuutuste seisukohalt tegemist neutraalse kütusega. Väärtustame võsa!

[Ilmunud ajalehes Postimees 9. oktoobril 2021](#)